

ЛИТЕРАТУРЕНЗБОР

ISSN 0024-4791

4 - 6

СКОПЈЕ

2013

ЛИТЕРАТУРЕН ЗБОР

ГОД. LX

СКОПЈЕ, 4-6 2013

СОДРЖИНА

ПОВОДИ

Лилјана Макаријоска
ПО ПОВОД 80-ГОДИШНИНАТА ОД РАЃАЊЕТО НА
Д-Р МИТО АРГИРОВСКИ _____ 3

ЈАЗИК

Ѓоко Николовски
ЈАЗИЧНАТА ОСНОВА НА СТАРОСЛОВЕНСКИОТ ЈАЗИК ВО
ДЕЛАТА НА СЛОВЕНЕЧКИТЕ ЛИНГВИСТИ ЈЕРНЕЈ КОПИТАР,
ФРАНЦ МИКЛОШИЧ И ВАТРОСЛАВ ОБЛАК _____ 7

Лилјана Макаријоска
ЛЕКСИКАТА НА МАКЕДОНСКАТА
ПОСМРТНА ОБРЕДНОСТ _____ 15

Марија Леонтиќ
ПОТЕКЛО И АДАПТАЦИЈА НА ТУРСКИОТ СУФИКС
-ли /-li/ (-li, -li, -lu, -lü) ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК _____ 23

Валентина Несџор
ХРОНОЛОШКИОТ РАЗВОЈ НА ХРИСТИЈАНСКИТЕ ИМИЊА
КАЈ МАКЕДОНЦИТЕ ВО АЛБАНИЈА _____ 31

Свейлана Јакимовска
ПОИМИТЕ ОПШТ, ЗАЕДНИЧКИ И СТРУЧЕН ЈАЗИК
И НИВНИОТ ЗАЕМЕН ОДНОС _____ 39

Билјана Никовска
ЗНАЧЕЊЕТО И СЛАБОСТИТЕ НА ДЕЛОТО НА
РОЦЕР БРАУН „ПРВ ЈАЗИК: РАНИТЕ ФАЗИ“ _____ 47

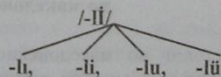
Марија Леонџиќ

**ПОТЕКЛО И АДАПТАЦИЈА НА ТУРСКИОТ СУФИКС
-ли /-Lİ/ (-li, -li, -lu, -lü) ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК**

1. Потекло на турскиот суфикс -ли /Lİ/ (-li, -li, -lu, -lü)

Турскиот суфикс -ли /Lİ/ (-li, -li, -lu, -lü) е стар суфикс што покажува голема продуктивност во турскиот јазик при градење придавки од именска основа. Како резултат на природата на вокалите во суфиксот кои се тесни (l, i, u, ü), овој суфикс во современиот турски јазик се јавува со четири варијанти (-li, -li, -lu, -lü).

Според Мухарем Ергин¹, во старотурскиот јазик овој суфикс ги имал формите -lig, -lig, -lug, -lüg коишто при навлегување во западно-турскиот јазик доживеале испаѓање на консонантот g. Во понатамошниот развој во староаналолскиот турски јазик се јавиле со варијантите -lu, -lü, а дури во османско-турскиот јазик се јавиле сите четири варијанти на овој суфикс -li, -li, -lu, -lü што се користат и денес во современиот турски јазик.

Овие суфиксни варијанти во турскиот јазик се додаваат на коренот или на основата на зборот според вокална хармонија. Според големата вокална хармонија, ако во последниот слог од основата се наоѓаат меките вокали e, i, ö, ü, се додаваат варијантите -li, -li (пр., *çiçekli*: цветен; *çelikli*: челичен; *gözlü*: со очи; *gümüşlü*: сребрен), а доколку во последниот слог се присутни тврдите вокали a, ı, o, u, се користат варијантите -li, -lu (пр., *boyalı*: боен; *akilli*: умен; *borçlu*: задолжен; *patıklı*: памучен). Малата вокална хармонија наложува, ако во последниот слог од основата се наоѓаат меките вокали e, i, да се додаде варијантата -li (пр., *düzenli*: уреден; *becerikli*: способен), доколку последниот слог ги содржи вокалите ö, ü, да се користи варијантата -lü (пр., *köpüklü*: пенлив; *göllü*: со езеро), кога во последниот слог ги има

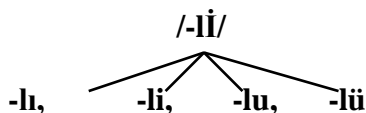
¹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*. Istanbul, Bayrak Yayınları 1998, 160.

ПОТЕКЛО И АДАПТАЦИЈА НА ТУРСКИОТ СУФИКС -ли /-lĭ/ (-li, -li, -lu, -lü) ВО МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК

1.1. Потекло на турскиот суфикс -ли /Lĭ/ (-li, -li, -lu, -lü)

Турскиот суфикс -ли /-lĭ/ (-li, -li, -lu, -lü) е стар суфикс што покажува голема продуктивност во турскиот јазик при градење придавки од именска основа. Како резултат на природата на вокалите во суфиксот кои се тесни (i, i, u, ü), овој суфикс во современиот турски јазик се јавува со четири варијанти (-li, -li, -lu, -lü).

Според Мухарем Ергин¹, во старотурскиот јазик овој суфикс ги имал формите -lig, -lig, -lug, -lüg кои при навлегување во западнотурскиот јазик доживеале испаѓање на консонантот g. Во понатамошниот развој во староанадолскиот турски јазик се јавиле со варијантите -lu, -lü, а дури во османско-турскиот јазик се јавиле сите четири варијанти на овој суфикс -li, -li, -lu, -lü што се користат и денес во современиот турски јазик.

Овие суфиксни варијанти во турскиот јазик се додаваат на коренот или основата на зборот според вокална хармонија. Според големата вокална хармонија, ако во последниот слог од основата се наоѓаат меките вокали e, i, ö, ü, се додаваат варијантите -li, -lü (пр. *çiçekli*: цветен; *çelikli*: челичен; *gözlü*: со очи; *gümüşlü*: сребрен), а доколку во последниот слог се присутни тврдите вокали a, ı, o, u, се користат варијантите -li, -lu (пр. *boyalı*: боен; *akıllı*: умен; *borçlu*: задолжен; *patuklu*: памучен). Малата вокална хармонија наложува, ако во последниот слог од основата се наоѓаат меките вокали e, i, да се додаде варијантата -li (пр. *düzenli*: уреден; *becerikli*: способен), доколку последниот слог ги содржи вокалите ü, ö, да се користи варијантата -lü (пр. *köpüklü*: пенлив; *göllü*: со езеро), кога во последниот слог ги има вокалите a, ı, да се примени варијантата -li (пр. *tatlı*: благ; *ılımlı*: умерен), а доколку во последниот слог ги има вокалите o, u, да се употреби варијантата -lu (пр. *soylu*: благороден; *uyumlu*: хармоничен).

Иако во османско-турскиот јазик постоеле овие четири варијанти, при преземањето во македонскиот јазик се унифицирале во -ли (-li).

Во македонскиот јазик, патронимија и топонимија се сретнуваат лексички заемки со изворната неадаптирана варијанта -ли во помал број. Лексичките заемки со овој суфикс се покарактеристични за архаизмите како што се: *абдесли*, *аирли*, *амберли*, *атли*, *ашикли*, *бајракли*, *варакли*, *завали*, *јалли*, *кафезли*, *назли*, *нишанли*, *памукли*, *сабарли*, *севдали*, *срмали*, *татли*, *тјиксирјитли* и сл. Во патронимијата се јавуваат презимиња како *Ариалиева*, *Аскелиевски*, *Бабалиевски*, *Батаклиева*, *Белатлиева*, *Бешлиев*, *Буралиева*, *Дајлиев*, *Дермелинев*, *Дертлиев*, *Дишлиески*, *Домузлиски*, *Калајлиев*, *Калкашлиева*, *Карали*, *Каралиевски*, *Конолиска*, *Мазгалиев*, *Маказлиева*,

¹Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*. Istanbul, Bayrak Yayınları 1998, 160.

Мераклиев, Мисирлиевски, Назлиев, Наутлиев, Омаклиеска, Парчаклиев, Пачелиноски, Сакалиев, Соколиска, Соплиев, Топреклиев, Топузлиев, Чамлиевски, Џарлиев и слично. Во топонимијата постојат називи како што се: *Армутли, Дедели, Орманли, Пазарли, Ташли Чешме, Чинарли Дере* и сл.

Со текот на времето изворната варијанта -ли се адаптирала со поврзување со разновидни суфикси при што се добиле хибридни полиморфемни суфикси што се најбројни во стандардниот македонски јазик и коишто го овозможиле опстанокот на овој суфикс.

2. Адаптација на турскиот суфиксот -ли /-Lİ/ (-li, -li, -lu, -lü) во македонскиот јазик

На почетокот во македонскиот јазик навлегувале лексички заемки со изворни варијанти на суфиксот -ли. Како што овие лексеми станувале омилени и си го утврдувале своето место во лексичкиот фонд на македонскиот јазик, паралелно од страна на народот доживувале адаптација.

Адаптацијата на турскиот суфикс -ли (-li, -li, -lu, -lü) во македонскиот јазик се правела со поврзување со словенски и други суфикси при што се добивале хибридни полиморфемни суфикси коишто придонесле овие придавки долго да опстанат во македонскиот јазик. При создавањето на овие полиморфемни суфикси се јавиле бројни варијанти затоа што македонскиот јазик не бил стандардизиран. По нормирањето на македонскиот јазик, тие форми останале во дијалектите, разговорниот јазик, народното творештво, патронимијата и топонимијата, а во современиот македонски јазик се стандардизирале.

2.1. Адаптација на турскиот суфикс -ли /-Lİ/ (-li, -li, -lu, -lü) во македонскиот јазик за изразување машки, женски и среден род –Изворната варијанта -ли се адаптирала со поврзување со суфиксот -ја при што се добил збор со хибридниот суфикс -лија кој е неменлив по род (пр. *раатлија*), а е менлив по број (пр. *раатлии*) и степен (пр. *пораатлија, најраатлија*). Хибридниот суфикс -лија е најприсутен во стандардниот македонски јазик и влијаеше на обновувањето на продуктивноста на овој суфикс во македонскиот јазик (пр. *врнежлија*). Полиморфемниот суфикс -лија во народните говори и во народните литературни дела доживеал скратени адаптирани форми како што се: **-лиа** (пр. *кедерлиа*) и **-лја** (пр. *ајрлја*).

Во стандардизираниот македонски јазик е прифатено доколку коренот или основата завршува на вокал или на консонант, во сите случаи да се примени варијантата -лија (пр. *брадалија, црвлија*). Во литературниот македонски јазик најголемиот број именки со суфиксот -ли се градени по овој принцип.

Но во разговорниот јазик и во дијалектите се забележуваат отстапувања од овој принцип. Кај мал број придавки со суфиксот -лија се забележуваат две /л/. Удвоеноста на /л/ се јавува во следниве ситуации:

- *прифаќање на оригиналните турски придавки без кратење, во кои зборот што завршува со л добил наставка со суфиксот -ли* (пр. *акаллија* < тур. прид. *akilli*; *заваллија* < тур. прид. *zavalli*; *темеллија* < тур. прид. *temelli*, *теллија* < тур. прид. *telli*; *мајасоллија* < тур. прид. *mayasilli*);

- *прифаќање на оригиналните турски придавки со кратење на вокалот од суфиксот -ли, со што останал само консонантот л на кој при адаптацијата народот без да знае повторно му го додал суфиксот -ли* (пр. *Дамкаллија* < тур. прид. *damgal(ı)* + суф. -лија; *параллија* < тур. прид. *paral(ı)* + суф. -лија; *бурмалија* < тур. прид. *burmal(ı)* + суф. -лија);

- прифаќање на удвоеното л по пат на аналогија од гореизложените две ситуации кај македонските зборови при додавање на суфиксот -лија (пр. рубаллија, среќаллија, звездаллија) што се најмалку прифатливи примери.

Ваквите примери со удвоено л се забележуваат во разговорниот јазик и во дијалектите, што не се прифатливи примери. Но се сретнуваат и примери од типот веселија (< им. весе(л) + анал. суф. -лија) каде што за да не дојде до удвоено /л/, едното /л/ од именката се испушта.

Полиморфемниот суфикс -лија ги има следниве варијанти кои се создале како резултат на скратените или адаптираните варијанти:

- **Полиморфемниот суфикс -лија** е адаптирана варијанта на турскиот суфикс -ли што се користи во литературнојазичната норма. Пр. бадемлија, белалија, берикетлија, веремлија, гајретлија, кајмаклија, куветлија, кусурлија, нишанлија, татлија, челиклија и др.

- **Полиморфемниот суфикс -лиа** е скратена форма на адаптираната варијанта -лија што се сретнува во голем број дијалекти и дела од областа на народното творештво. Пр. вараклиа, дудаклиа, јакалиа, кедерлиа, куришумлиа, марифетлиа, седефлиа и др.

- **Полиморфемниот суфикс -лја** е скратена форма на адаптираната варијанта -лија што се сретнува во мал број дијалекти (пр. вевчанскиот) и во дела од областа на народното творештво. Пр. ајрлја, кефлја, фикирлја, кабетлја, намузлја, сојлја, кефлја и др.

2.2. Адаптација на турскиот суфикс -ли /-Lİ/ (-li, -li, -lu, -lü) во македонскиот јазик за изразување женски род –Изворната варијанта -ли се адаптирала со спојување со суфиксот -ка, при што се образувал хибридниот суфикс -лика што изразува женски род (пр. касабалика). Во стандардниот македонски јазик овој суфикс најмногу се употребува при градење лексеми кои изразуваат женски лица. Полиморфемниот суфикс -лика има неколку варијанти кои се создале со додавање на одреден консонант помеѓу турскиот суфикс -ли и суфиксот -ка:

- **Полиморфемниот суфикс -лика** е адаптирана варијанта на турскиот суфикс -ли што се користи во литературнојазичната норма, но се сретнува и во дијалектите и во народното творештво. Пр. арамлика; арчлика; барјаклика; бојлика; дојранлика; еснафлика; касабалика; кркмајлика; крчменлика; марифетлика, мјрфитлика; мераклика; миразлика; пубертетлика, фустанлика и др.

- **Полиморфемниот суфикс -лијка** е проширена форма на адаптираната варијанта -лика што се создала со додавање на консонантот ј помеѓу турскиот суфикс -ли и суфиксот -ка и се сретнува во дијалектите и во народното творештво. Пр. акалијка; кјркаклијка; марифетлијка; мераклијка и др.

- **Полиморфемниот суфикс -личка** е проширена форма на адаптираната варијанта -лика што се создала со додавање на консонантот ч помеѓу турскиот суфикс -ли и суфиксот -ка и се сретнува во дијалектите и во народното творештво. Пр. заваличка и др.

2.3. Адаптација на турскиот суфикс -ли /-Lİ/ (-li, -li, -lu, -lü) во македонскиот јазик за изразување среден род –Изворната варијанта -ли се адаптирала со спојување со суфиксот -че при што се образувал хибридниот суфикс -личе што има деминутивно значење, но говорителот може да го користи и за изразување среден род (пр. назлијче). Во стандардниот македонски јазик овој суфикс најмногу се употребува при градење лексеми со деминутивно-хипокористично значење.

Полиморфемниот суфикс -личе има само неколку варијанти кои се создале со додавање на одреден консонант помеѓу турскиот суфикс -ли и суфиксот -че како што се:

- **Полиморфемниот суфикс -личе** е адаптирана варијанта на турскиот суфикс -ли што се користи во литературнојазичната норма, но се сретнува во дијалектите и во народното творештво. Пр. *басмаличе* и др.

- **Полиморфемниот суфикс -лијче** е проширена форма на адаптираната варијанта -личе што се создала со додавање на консонантот ј помеѓу турскиот суфикс -ли и суфиксот -че и се сретнува во дијалектите и во народното творештво. Пр. *назлијче* и др.

2.4. Адаптација на турскиот суфиксот -ли /-Li/(-li, -li, -lu, -lü) во македонскиот јазик за изразување множина – Во македонскиот стандарден јазик лексемите со турскиот суфикс -ли во принцип образуваат обична множина со која се дава информација дека станува збор за повеќе од еден предмет или лица. Обичната множина кај лексемите со турскиот суфикс -ли се образува со суфиксот за множина во македонскиот јазик -и.

При додавањето на множинскиот суфикс -и на лексемите образувани со изворната варијанта -ли што многу ретко се сретнува во стандардниот македонски јазик, во дијалектите и во народното творештво, не се случуваат никакви фонетски и морфолошки промени, односно множинскиот суфикс директно се додава на основата на именката (пр. *срмали* - *срмалии*; *алтанлија* - *алтанлии*).

Во стандардниот македонски јазик, бидејќи суфиксот -ли обично се сретнува во адаптирана варијанта, множинскиот суфикс всушност се додава на крајот на полиморфемните суфикси градени со -ли кои изразуваат машки или женски род и при тоа се случуваат одредени промени.

Доколку лексемите во кои суфиксот -ли се адаптирал со суфиксот -ја во полиморфемниот суфикс -лија, треба да се стават во множина, тогаш од полиморфемниот суфикс отпаѓа -ја, останува само -ли на кој се додава множинскиот суфикс -и (пр. *срмалија* - *срмалии*; *шекерлија* - *шекерлии*; *кајмаклија* - *кајмаклии*). Најголемиот број лексеми во множина од нашиот речник се образувани на овој начин: *абрашлии, аирлии, ајнаклии, аклии, атлии, ачиклии, бакарлии, басманлии, бенкалии, бисерлии, бојлии, борчлии, вараклии, вилаетлии, дамасклии, деликатлии, дарбалии, дарлии, джамлии, драмлии, ѓерданлии, ѓувезлии, ербаплии, еснафлии, завалии, заметлии, зарлии, зглобалии, зеирлии, зејтинлии, имашилии, инаетлии, ирмиклии, исавлии, јамболии, кабаетлии, калпаклии, камбурлии, капаклии, караѓозлии, катмерлии, крџалии, кршиклии, куветлии, куражлии, куришумлии, кусурлии, лимонлии, лимонтабиетлии, манлии, маџарлии, мераклии, мукаетлии, мустаќлии, наутлии, некасметлии, ниетлии, нишанлии, овтикаллии, олелии, османлии, памуклии, пастузлии, пашалии, пенџерлии, перчинлии, пишилии, пубертетлии, режимлии, роганлии, русалии, сандаклии, сарајлии, сачмајлии, себеслии, собајлии, татлии, турлии, кошеклии, факултетлии, чаршузлии, шеќерлии* и др. Во многу мал број примери во дијалектологијата се сретнуваат и следниве примери на множина каде што пред множинскиот суфикс -и не се губи консонантот /j/: *бирикитлији, варлији, кубелији, мамузлији, срмајлији, шеќерлији* и сл.

Ако лексемите со полиморфемните суфикси -ли изразуваат женски род, се забележува дека полиморфемниот суфикс останува, само последната фонема отпаѓа и се заменува со множинскиот суфикс -и (пр. *миразлика* - *миразлики*; *назлика* - *назлики*). На овој начин е образувана множина кај следниве лексеми: *азганлики, каракашлики, метлики, миразлики, шетлики, мераклијки, сачмалијки* и др.

3. Заклучок

Во историскиот развој на македонскиот јазик навлезени се голем број на турски лексички заемки со турскиот суфикс -ли (-li, -li, -lu, -lü). Со текот на времето овој суфикс во македонскиот јазик покажа омиленост, прифатеност и продуктивност.

До стандардизацијата на македонскиот јазик, суфиксот -ли навлегувал со изворната форма, во помал број примери останувал таков, а во најголем број случаи доживувал спонтани адаптации (-лија, -лиа, -лја, -лика, -лијка, -личка, -личе, -лијче) зависно од фонетските особености на македонските говори. По стандардизацијата на македонскиот јазик најчесто се користи адаптираната форма -лија, а изворната форма -ли е својствена за одредени лексички слоеви. Со нормирањето, другите форми не се внесени во литературниот македонски јазик, но можат да се сретнат во македонските говори и дијалекти.

Литература

Димитровски, Т. Корубин, Б. Стаматоски, Т. 1986. *Речник на македонскиот јазик*. Скопје: Македонска книга.

Ergin, M. 1985. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Настева Јашар, О. 1987. *Турските елементи во јазикот и стилот на македонската народна поезија*. Скопје: МАНУ.

Настева Јашар, О. 2001. *Турските лексички елементи во македонскиот јазик*. Скопје: Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“.

Леонтиќ, М. 2009. *Турските суфикси во македонскиот јазик со паралели од македонската патронимија и топонимија*. (необјавена докторска дисертација). Скопје: Универзитет „Свети Кирил и Методиј“ – Филолошки факултет „Блаже Конески“ .